

Kamp (Hermann). *Memoria und Selbstdarstellung. Die Stiftungen des burgundischen Kanzlers Rolin.*

Walter Prevenier

Citer ce document / Cite this document :

Prevenier Walter. Kamp (Hermann). *Memoria und Selbstdarstellung. Die Stiftungen des burgundischen Kanzlers Rolin.* . In: Revue belge de philologie et d'histoire, tome 76, fasc. 2, 1998. Histoire medievale, moderne et contemporaine - Middeleeuwse, moderne en hedendaagse geschiedenis. pp. 565-567;

https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_1998_num_76_2_7373_t1_0565_0000_2

Fichier pdf généré le 17/04/2018

hôteliërs s'adonnant au courtage. Les marchands, et pas seulement les guerriers, ont donc aussi leur rôle à tenir sur la scène : « Ohne Kauflente als Kreditgeber keine Preussenfahrt » (p. 316). Et l'auteur de reconstituer avec minutie de véritables circuits de paiement, un ballet international de créanciers et de débiteurs — parfois défailants, des hobereaux français surtout —, toujours fondé sur une documentation précise. Il semble à tout prendre que le système de crédit au profit des « Preussenfahrer » ait dans l'ensemble bien fonctionné, sans recourir pourtant à des moyens de paiement sophistiqués.

On comprendra donc aisément pourquoi, à sa manière et dans les cadres chronologique et géographique établis, le tome II des *Preussenreisen* constitue un apport non négligeable à l'étude des relations internationales et du commerce de l'argent entre monde baltique et façade atlantique. Son utilisation à plein régime ne sera néanmoins possible qu'au moment — pas trop éloigné, espérons-le ! — où l'on disposera d'un matériel textuel et cartographique, ainsi que des *indices* promis. — Jean-Marie CAUCHIES.

KAMP (Hermann). *Memoria und Selbstdarstellung. Die Stiftungen des burgundischen Kanzlers Rolin*. Sigmaringen, Jan Thorbecke Verlag, 1993 ; één deel in-8°, 372 p. (BEIHEFTE DER FRANCIA, HERAUSGEGEBEN VOM DEUTSCHEN HISTORISCHEN INSTITUT PARIS, Band 30). — De brede waaier van motivaties voor kunstmecenaat en voor vrome stichtingen in de Late Middeleeuwen is een welbekend gegeven : hij varieert van vroomheid tot ijdelheid, van zelfverheerlijking en zelfuitbeelding tot propaganda en snobistisch imitatiegedrag. Hermann Kamp heeft het thema in een voortreffelijk gedocumenteerd, en in de beste Duitse traditie van overvloedige voetnoten voorzien, boek uitgewerkt, maar dan wel toegespitst op één weliswaar cruciaal individu, de befaamde kanselier van de Bourgondische hertog Filips de Goede, Nicolas Rolin. Het bedenken van initiatieven die een blijvende herinnering waarborgen bestond reeds in de Oudheid ; nieuw is in de Middeleeuwen dat dit verlangen voortaan in een kristelijk idioom wordt uitgedrukt, en ook dat zieleheil en *caritas* als een tweeling worden gekoppeld. Over één zaak is de lezer zeker voor en na lectuur van dit boek. Rolin verrichtte een groot aantal sociale schenkingen en religieuze stichtingen, waarvan de meest spectaculaire het befaamde Hospice te Beaune is. De vraag was en blijft : wat waren Rolins motieven, wat was zijn hoofdmotief voor dit alles ?

De eindconclusie van Kamp is helder : er is wel degelijk een systematiek en een coherentie in Rolins acties. Hij cultiveert een Januskoppige hoop, èn op zieleheil, èn op behoefte aan aards verderleven in de herinnering. Het is tegelijk traditioneel klassiek en modern, namelijk de gelaïciseerde methode van het middeleeuwse mecenaat. Vraag is natuurlijk of deze slotappreciatie voldoende feitelijk onderbouwd en geadstrueerd is in de voorafgaande hoofdstukken.

Dit is zeker het geval voor de hoofdstukken I en II, die in een vrij saai analytisch betoog de opsomming brengen van de vele stichtingen door Rolin, en van de formules ter verzekering van de herinnering. Bij het eerste punt valt op hoe quasi alle schenkingen in Bourgondië zijn gesitueerd, op één groep na in Valenciennes. Bij het tweede is duidelijk dat van meet af aan gemikt wordt op het beveiligen van de lange termijn-herinnering : pijnlijk gedetailleerde beschikkingen moeten een willekeurige uitvoering verhinderen. De akten staan bol van wantrouwen tegenover de clerus. Voor het Hospice te Beaune worden de geestelijken met handen en voeten gebonden doordat Rolin de stichting beveiligde door de formule van een rechtsorgaan met een eigen vermogen.

Het wellicht meest overtuigend hoofdstuk is het derde over „Die himmlischen Güter”. Het peilt naar de religieuze en morele motieven van Rolin. Kamp hanteert een voortreffelijke methode voor het decoderen van de iconografische bronnen, met name de confrontatie van de Madonna met Rolin uit het Louvre (deze identificatie is nu vrijwel

zeker) met oude getuigenissen over de tekst die ooit voorkwam op het thans verdwenen kader van dit schilderij. Deze analyse laat toe een overtuigend bewijs te leveren voor de cruciale betekenis van de Maria-cultus bij Rolin. De tweede idee in Rolins *memoria*-ideologie is deze van de berouwvolle zondaar, die terecht (?) het Laatste Oordeel vreest. Rolin is er overigens vrij gerust in dat zijn vele schenkingen volstaan om de hemel te hebben verdiend. Kamps derde vaststelling is deze dat Rolins religieus gevoel niet erg diep gaat. Zijn vroomheid lijkt echt wel beperkt tot het uitvoeren van stichtingen. Hij vertoont geen enkele interesse voor vernieuwingsbewegingen in de religie. Hofauteurs, als J. Du Clercq en Chastellain, laten zich vrij negatief uit over dit aspect van Rolins persoonlijkheid, en ze lijken hierin behoorlijk geloofwaardig, vermits ze elders veelal positieve appreciaties geven over de man.

Deel vier behandelt de keerzijde van de medaille: de *Diesseitige Interessen*, de meer bij de grondse motieven. Het was, gezien de genoemde sporen van oppervlakkige godsdienstigheid bij Rolin, voorspelbaar dat diens stichtingen niet alle religieus goud zouden zijn. Wat dan wel? De zucht naar prestige wordt uiteraard ook hier nimmer expliciet toegegeven. Kamp moet het hebben van Ginzburgse indiciën, van impliciete bewijzen. Hij zoekt terecht aanwijzingen in de locatie en in de kontekst van de initiatieven. Deze demonstreren duidelijk de connectie met de clan en met de familie Rolin. Een tweede motief is Rolins zin voor kunst met allure. Een derde is diens accentuering van de pas verworven ridderschap als begeerde sociale status. Rolin, ridder geworden in 1424, wil zijn burgerlijke origine zo snel als mogelijk kwijt, en coquetteert als een *nouveau riche* met de adellijke allure. Sindsdien zit hij op dit vlak volledig in de sfeer van het imitatie-gedrag en van alle andere denkbare snobismen. Tot in zijn kledij volgt Rolin zijn hertogelijke heer: zoals Filips de Goede het hem voordeed gaat hij in de loop van de jaren dertig het feestelijk brokaat verlaten voor het sobere zwart. Het hospitaal van Beaune sluit architecturaal volledig aan bij hertogelijke gebouwen in Tonnerre en Valenciennes. Details wijzen op een flinke dosis ijdelheid: wanneer Rolins sociaal prestige toeneemt verdwijnt in zijn portretten de „burgerlijke” beurs die hij aanvankelijk steeds op zich droeg. Zelfs lokaal patriotisme is hem niet vreemd: voor de bewoners van zijn geboortestad Autun fungeert hij als een ware held.

Het laatste hoofdstuk poogt een antwoord te brengen op de vraag welk beeld, welke *memoria* Rolin wou nalaten om voor het nageslacht present te blijven. Waarin bestaat de geschikte techniek om eeuwig verder te leven in de *memoria*? Een eerste techniek zit in het visualiseren van het eigen personage in schilderijen, altaarretabels en beelden. Het is tegelijk een stuk imitatiegedrag, waarbij ook weer zijn opdrachtgever, hertog Filips de Goede, model staat. Ook het repetitief vastleggen van missen ligt Rolin zeer: het is echter geen obsessionele mis-explosie, het accent ligt op de lange duur („eeuwige missen”). Het portret van Rolin en zijn vrouw als blikvangers op het triptiek in de ziekenzaal van het Hospice van Beaune is een perfecte casus van de combinatie van de cultus van de stichter tijdens het leven en de dodenverering. Overigens is er ook het element openbaarheid en goede daden. De stichting in de kathedraal van Autun gaat gepaard met klokgelui en processies; de herdenkingen grijpen steeds plaats wanneer de kerk vol zit. Het situeren van het hospitaal in Beaune is evenmin onschuldig. De leidende elite van het Bourgondische hof vertoefde vaak in dit stadje. Met zijn toenmalige bevolking van 2 à 3.000 inwoners neigen de 73 bedden van het hospitaal naar enige zelfoverschatting.

Niet alles is even overtuigend in dit boek. De zwakste schakel is het nagenoeg totaal ontbreken van expliciete motivering van de handelingen in Kamps bronnen. Deze handicap is me goed vertrouwd. Ik kan me inleven in de hulpeloosheid van deze kritische onderzoeker. Het blijft noodgedwongen veelal bij hypothesen en waarschijnlijkheden. Wanneer wel wordt geëxpliciteerd dreigt het gevaar van het hanteren van laatmiddel-

eeuwse clichés door Rolin. Kamp werd echter flink geholpen door te gaan grasduinen in wel expliciete motivaties van tijdgenoten van Rolin. Hun publieke verklaringen over de zin van religieuze en sociale stichtingen geven kostbare aanwijzingen over de waaier van denkbeelden terzake. Al moet hun oprechtheid, als steeds, met een flinke korrel zout worden genomen. — Walter PREVENIER.

PARAVICINI (Werner), éd. *Der Briefwechsel Karls des Kühnen (1433-1477)*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 1995 ; deux vol. in-8°, 594 et 638 p. (KIELER WERKSTÜCKE, Reihe D : BEITRÄGE ZUR EUROPÄISCHEN GESCHICHTE DES SPÄTEN MITTELALTERS, Bd. 4). — Rassembler toutes les lettres de Charles le Téméraire mais également les lettres adressées au duc, c'est l'entreprise que W. Paravicini et ses collaborateurs de l'Institut Historique Allemand à Paris ont menée à bien.

L'ampleur de la tâche était pourtant gargantuesque, d'autant plus que les initiateurs du projet avaient d'emblée pris le parti de concilier les exigences quantitatives et les impératifs qualitatifs. On ne se contenta pas de rechercher les lettres ducales mais également de rassembler les lettres adressées au duc. On décida d'interpréter le terme « lettre » dans son acception la plus large, et de ce fait aussi quelque peu vague voire peu soucieuse des critères formels. Ainsi les « lettres closes », les lettres « missives » mais aussi les manifestes politiques, les requêtes, suppliques et remontrances ou les instructions ont été retenus, n'écartant finalement que les ordonnances (quant au fond) et les lettres patentes (quant à la forme), les mandements et les cédules. Soucieux de tendre vers la plus grande exhaustivité, toute trace objective d'une lettre a été répertoriée : les originaux, les copies et les extraits, mais aussi les mentions attestant l'existence d'une lettre dont il ne subsiste aujourd'hui que des indications indirectes. Il fallait dès lors consulter des milliers de publications renfermant une possible référence (parfois une transcription ou quelques extraits) à une lettre ducale ou envoyée au duc, puis dépouiller une masse de documents inédits éparpillés dans les archives de la plupart des pays d'Europe occidentale : dépôts nationaux, régionaux et communaux. Même les archives vaticanes n'ont pas fait exception.

Le résultat est un *corpus* contenant quelque 3500 références. Chaque regeste comprend la date et le lieu de rédaction (souvent reconstitué à partir de l'itinéraire du duc) ; la tradition documentaire (lettre publiée, manuscrite ou perdue) suivie d'un numéro d'ordre ; le nom de l'expéditeur et du destinataire ; les sources, les mentions ainsi que quelques remarques comme p. ex. les lettres identiques envoyées à plusieurs destinataires. En parcourant ce *corpus*, on est surtout frappé par le nombre de pièces aujourd'hui perdues (les *deperdita*) que les éditeurs sont parvenus à identifier à partir de réponses, de comptes ou de sources narratives. En réunissant dans une même publication les lettres conservées, sous quelque forme que ce soit, et les *deperdita*, l'entreprise rompt avec une démarche historique trop longtemps enfermée dans des carcans diplomatiques où les formes, voire la nécessité de posséder un original, l'emportaient sur le fond, quel que puisse être par ailleurs l'intérêt d'un document.

« Ce *corpus* rendra peut-être pour la connaissance de la période, “le règne de Charles de Bourgogne”, plus de services que toutes les biographies et monographies disponibles ». Ces propos « annonciateurs » et pleins d'espoir ont été couchés sur le papier par J.-M. Cauchies (*Louis XI et Charles le Hardi. De Péronne à Nancy (1468-1477) : le conflit*, Bruxelles, 1996, p. 141-142) quelques semaines à peine avant la parution du savant *corpus*. Mais ce *corpus* répond-il à notre attente, à cette promesse de voir s'ouvrir de nouvelles pistes pour la recherche, de pouvoir confronter enfin des données comptables, normatives ou judiciaires, souvent froides et implacables, aux aspirations bien plus personnelles qui transparaissent dans la correspondance et, ainsi, de mieux comprendre les rapports souvent complexes entre le duc et ses sujets ? En un mot, d'écrire l'histoire